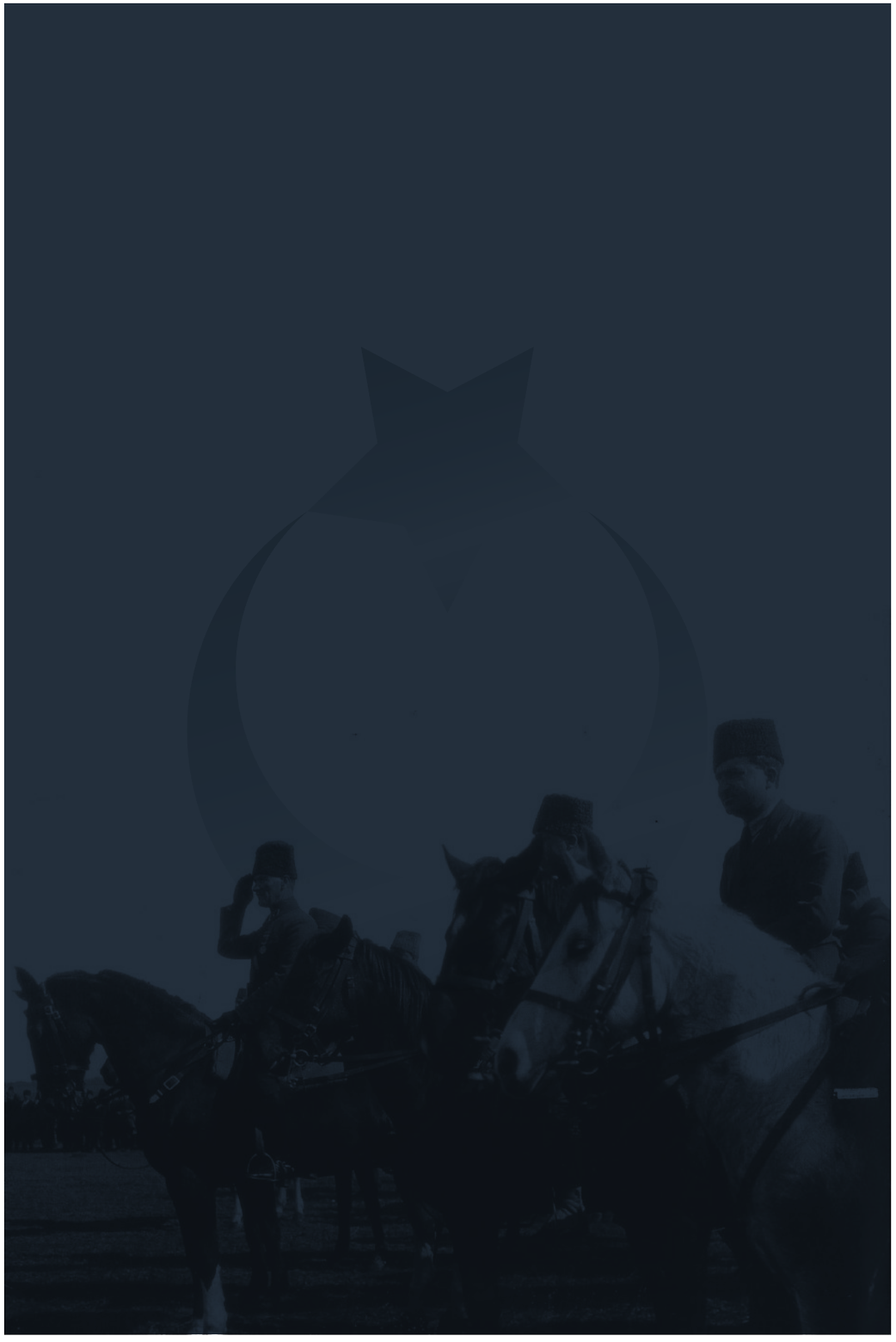

100. YILINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Aktif Yayınevi

100. YILINDA

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Prof. Dr. Recep Karacakaya'nın Sunuşuyla

Aktif Yayınevi

100. YILINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ

-Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan-

Editörler·
Hasan YALVAÇ
Merve UÇAR NURCAN
Fatih GÜRCAN
U. Ceren ÜNLÜ
Gülseren DUMAN KOÇ

100. YILINDA
TÜRKİYE CUMHURİYETİ

-Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan-

Editörler:

Hasan YALVAÇ
Merve UÇAR NURCAN
Fatih GÜRCAN
U. Ceren ÜNLÜ
Gülseren DUMAN KOÇ

Tasarım: Gökhan Koç
Kapak Tasarım: Semih Utku

ISBN: 978-625-8182-99-6
İstanbul 2024

1001 Matbaa – Mustafa Aydınlı
Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi 1. Kat
C Blok No:ZC14 Topkapı – Zeytinburnu / İstanbul
Davutpaşa VD. 1160418213
Tel: 0212 567 1001 • Fax: 0212 567 1006
www.1001matbaa.com.tr
KİTAP BASIM SERTİFİKA NO: 46250

AKTİF YAYINEVİ
Topkapı Mah. Kahalbaşı Sok. No:31/1 Fatih-İstanbul
Tel: +90 212 528 85 41 • bilgi@aktifyayinevi.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 50032

Bu eserin basılı, elektronik ya da sesli ortam dahil olmak üzere her türlü şekilde basım hakkı yayınevine aittir. Yayınevinin yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

100. YILINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ

-Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan-

Büşra TEMİZEL, Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türk Devlet Adamlarına Yönelik Ermeni Suikast Girişimleri	549
Samet ÖZDOĞAN, 1923 Yılında Türk Amerikan İlişkileri ve Amiral Bristol	565
Murat BOZKURT, Cumhuriyet'in İlanından Sonra Türkiye-Romanya İlişkilerinde Sovyetler Birliği Etkisi	589

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİNDE EKONOMİ, EĞİTİM, KÜLTÜR, HUKUK, SAĞLIK, KENTLEŞME

Aydın ÇAKMAK, İngiliz Amele Fırkası Reisi Ramsay Macdonald'ın İstanbul Seyahati	613
Resul KÖSE, Türk-İngiliz İlişkileri Bağlamında İngiliz Kraliyet Ailesinin 1931 Yılı Türkiye Ziyareti	633
Erhan Berat FINDIKLI, Islah ve Ekonomik Kalkınma Söylemi Arasında Mahkûm Emeği 1923-1948	649
Recep ÇELİK, Atatürk Dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Politikaları	677
Fatih GÜRCAN, Sultaniden Liseye Geçişte Galatasaray (1868-1924)	701
Demet CANSIZ, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kentleşme Faaliyetleri ve Kentsel Toplum Algısı (1922-1930)	725
Pınar ÇEVİK AZAP, Cumhuriyet Döneminde İstanbul'un Sanayi Merkezi Tophane'nin Dönüşümü	767
Songül GÜNEŞ, Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Türkiye'de Belediyeler: Edirne Belediyesi (1923-1924)	795
Mustafa ÇAKICI, Lütfi Fikri Bey'in İstanbul Barosu Başkanlığı (1920-1926)	813
Hasan ŞAHİNTÜRK, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Karikatürlerde Din Adamları (1923-1928)	829

SULTANİDEN LİSEYE GEÇİŞTE GALATASARAY (1868 - 1924)

Fatih Gürcan*

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu dünya tarihindeki en büyük ve en güçlü devletlerden biridir. Ancak bu devletin büyüklüğü dışında asıl önemli yanı kendine özgü kurumsal yapısı ve medeni tekâmülüydü. Osmanlı Devleti, daha önce eşi benzeri görülmemiş bir mekanizmaydı ve imparatorluk 600 yıldan uzun süren hükümranlığında birkaç kez kendi içinde başkalaşım geçirmişti. Bu başkalaşım süreçlerinde, göçebe bir beylikten, yerleşik bir devlete, yerleşikten bir devletten bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı, 18. yüzyılın sonundan itibaren ise Batılılaşma sürecini başlatmıştı. Bu süreç 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile beraber kurumsallaşmıştı. Geleneksel Türk-İslam devlet anlayışı ile Avrupa medeniyetinin sentezine sahne olan bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet mekanizmaları büyük ölçüde değişime uğramıştı. Yeni oluşturulan mekanizmalar ile eski kurumlar bir arada varlığını devam ettirmiş ve bu düalite içerisinde, imparatorluk 20. yüzyıla ulaşmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat ile beraber değişim sürecine girmesi Batılı müesseselerin teşekkülü ve farklı kurumsal gelenekleri temsil eden kurumların aynı anda devlet mekanizmalarında yer alması, karma bir yapı oluşmasına neden oluşmuştu. Bu durum 19. yüzyıl Osmanlı devlet mekanizmalarında hem çok renkliliğe ama aynı zamanda farklılığa neden olmuştu.

Devlet kurumlarındaki ikili yapı, doğal olarak okullara da yansımıştı. Eğitimdeki bu düalitenin tezahürü medreseler ve mekteplerdi. Medreseler, kökeni Abbasiler'e kadar dayanan geleneksel Türk-İslam okullarıydı. Osmanlı medreselerinin ilki Davud-i Kayserî tarafından, Orhan Gazi'nin emriyle açılmış ve zamanla bu okulların gerek niteliği gerek niceliği imparatorluğunun büyümesine paralel olarak gelişim göstermişti. İmparatorluğun her yanına çeşitli seviyelerde medreseler açılmış ve

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye, fatih.gurcan@medeniyet.edu.tr , ORCID: 0000-0002-0905-6487.

imparatorluk genelinde, hiyerarşik bir medrese sistemi oluşturulmuştu. Bu medreselerin kendi içinde bir ihtisas sistemi bulunmaktaydı. Genel medreseler olarak adlandırılabilecek medrese grubunda İslami ilimler ve genel dünyevi bilimler okutulmaktaydı. Bunun yanında yüksek öğretim seviyesinde bulunan ihtisas medreseleri bulunmaktaydı. Bu ihtisas medreseleri arasında Dar'ul-Hadisler, Tıb Medreseleri ve Daru'l-Kurrâlar bulunmaktaydı[1].

Hiyerarşik anlam ise medreselerin tasnifi ise, müderrislerin aldığı günlük yevmiye ile ölçülmekteydi. Yirmili, Otuzlu, Kırklı ve Elili Hariç medreseleri Osmanlı medrese sisteminin kademeleriydiler. Bu medreselerde Ulum-i Cüz'iyye, İlm-i Hikmet, Mantık, Belagat, Kelam; Usul-i Fıkıh, Akaid, Usul-i Hadis ve Tefsir dersleri okutulmaktaydı. Bazen medreseler okutulan ders kitapları Haşiye-i tecrid, miftah gibi isimlerle anılmaktaydı[2].

Osmanlı klasik dönem eğitiminin sadece medreselerden müteşekkil saymak yanlış bir varsayımdır. Sivil bürokraside, usta çırak ilişkisi üzerinden eğitim sağlanmakta, sınavla kalem alınan kâtip adayları zamanla divan-ı hümayun hocalıklarına hatta reisülküttaplığa kadar yükselmekteydiler[3]. Askeri bürokrasinin ise eğitim merkezleri Acemi Ocağı ve Enderun'du. Devşirme olarak alınan kapıkulu askeri adayları acemi ocağında temel askeri becerilerini geliştirdikten sonra yeniçeri veya sipahi olabilmekteydiler. Subay eğitimi ise sarayda verilmekte, potansiyeli en yüksek öğrenciler, önce İbrahim Paşa, Edirne ve Galata-Sarayı okullarında temel eğitim aldıktan sonra Enderun'a geçiş yapıyorlar ve buradaki eğitimi tamamladıktan sonra sancakbeyi oluyorlardı.

Genel olarak, klasik dönem Osmanlı eğitim sistemi, esasında kendi kendisine yetebilen ve toplumsal ihtiyacı karşılayabilen bir, sistematiğe sahipti. Bu bağlamda klasik dönem Osmanlı eğitimin özellikle elit seviyede oldukça başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Sanayi İnkılâbı ile başlayan modernleşme ve klasik toplumsal yapıların değişimi ile beraber, Osmanlı İmparatorluğu'nun yetişmiş insan gücü talebinde de bir değişim meydana gelmişti. Bu değişimin Osmanlı'ya ilk yansıması savaş meydanlarında tezahür etmişti. Osmanlı ordularında o zamana kadar sözlü kültürle ilerleyen emir komuta zinciri yetersiz kalmaya başlamış, bunun yanında askere direktifler dâhilinde talim yapılabilmesi için standart metinlere ihtiyaç duyulmuştu.

[1] Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 20-24.
[2] İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara 1988, s.19-32.
[3] Erhan Afyoncu, "Katip" *DİA,* XXV, s. 53-55.

Bu durum önce Mühendishane-i Bahr-i Hümâyun'un (1773) daha sonra Mühendishane-i Berr-i Hümâyun'un (1795) kurulmasına neden olmuştu. Bu batı tarzı, okullar zamanla kendi içinde bir gelişim göstermişler ve batı tarzı subay eğitimi için II. Mahmud döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane kurulmuştu. Kasımpaşa'ya taşınan eski Mühendishane-i Bahr-i Hümâyun ise Mekteb-i Bahriye'ye dönüşmüştü. Dört yıllık bu yüksek okullarda Hendese, Cebir, Kozmografya, Coğrafya, Hendese, Resim, Arapça, Fransızca, Kur'an-ı Kerim (Mukabele), Topografya, Harp Tarihi, Resim, Umur-ı Erkan, Lağım, İstihkamcılık, Askeri talim dersleri, Seyrü-Sefain, Gemi İnşaiye gibi dersler verilmekteydi. Ders planı hazırlanırken geleceğin Osmanlı subaylarının hem iyi bir asker hem de entelektüel seviyesi yüksek insanlar olması hedeflenmekteydi[4].

Askeri yüksekokullarla başlayan batılı tarzda mektep açma girişimleri, zamanla hem sivil alana hem de ilk ve orta dereceli okullara yansımıştı. II. Mahmud ile başlayan bu değişim Tanzimat ile beraber vites artırmıştı. İlk olarak 14 Mart 1827'de[5] Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure Vezneciler'de bulunan Tulumbacı Konağında eğim öğretime başlamıştı[6]. Bu okul daha sonra Topkapı Sarayı'na taşınmış ve Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure birleştirilerek Topkapı Sarayına nakledilmişti. Ancak sarayın içerisinde bulunan Otlukçu Kışlasının da yetersiz kalması üzerine 1838'de yeniden taşınılmıştı. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane olarak adlandırılan yeni kurum Beyoğlu'na nakledilmişti. Enderun'un hazırlık okulu olan Galata-Sarayı bu okulun hizmetine tahsis edildiği için burası Galatasaray Tıbbiyesi olarak adlandırılacaktı. Okul eğitim öğretime 1839'da başlamış Sultan II. Mahmud tarafından bizzat ziyaret edilmişti[7]. 1866'da ise Mekteb-i Tıbbıye'yi Mülkiye ismiyle sivil tıbbiye kurulmuş ve eğitim süresi altı yıla çıkarılmıştı[8].

Tıbbiye'yi 1839'dan itibaren, yeni okullar takip etmişti. 1848'de Darülmuallimin, 1870'de Darülmuallimat, 1859'da kurulan Mekteb-i Mülkiye, 1880'de kurulan Mekteb-i Hukuk bunlardan bazılarıydı. Yüksek Okul seviyesinde kurulan bu okullara 1847'te ortaokul düzeyinde kurulmaya başlanan ve ismini Mustafa Reşid Paşa'dan alan Rüştiyeler eklenmişti. Herhangi bir yazılı nizamnamesi olmayan Sıbyan mekteplerinde de reform

[4] Hülya Yarar, *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim,* Ankara 2000, s.240-247.
[5] Bu olay Türkiye'de Tıp Bayramı olarak kutlanmaktadır.
[6] Vahdettin Engin, *Mektebî Sultanî- Galatasaray Kuruluş*, İstanbul 2018, s. 13.
[7] 17 Şubat 1839'da ilk açılış töreni yapılmış, 11 Mart 1839'da Serasker'in katılımıyla ikinci bir tören yapılmış ve 14 Mayıs 1839'da bizzat Sultan Mahmud'un katıldığı bir tören düzenlenmişti. Okul 1848'e kadar eğitim hayatına devam etmişti. Yeşim Işıl Ülman, *Galatasaray Tıbbiyesi,* İstanbul 2017, s. 23-26.
[8] Nil Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", *DİA,* XXIX, İstanbul 2004, s. 2-5.

süreci başlatılmış ve ilk kez bu okullarla ilgili 1847'de okulların işleyişi ile ilgili talimatname yayınlanmıştı. 1872'de ise İptidai mektepleri açılmıştı[9].

Sultanîler'in Osmanlı Eğitimindeki Yeri

Devleti, Tanzimat sürecinde, reformları gerçekleştirirken pek çok konuda Fransa, İmparatorluğuna örnek olmuştu. Fransa'da Napolyon Bonapart'ın 1802'de birinci konsülken ortaya çıkarttığı bir kavram olan lise (lycée), Fransa'da çok başarılı olmuştu. Liseler, ilköğretim ile yüksek öğretim arasında çok mühim bir bağ tesis etmişti. Napolyon'un lise sistemi o kadar başarılı olmuştu ki, Napolyon 1808'de Paris'te l'Université Impériale'i (İmparatorluk Üniversitesi) ihdas ederken, liselerde elde ettiği başarıyı kendine bir dayanak olarak görmekteydi[10].

Tanzimat'ın öncü isimlerinden Âli ve Fuad Paşalar gerek diplomatik faaliyetlerinde gerek reformlarında Fransız ekolüne yakın olduklarından ötürü, rüştiyeler ile yüksek okullar arasındaki bağı kurmak istediklerinde Fransa'ya yönelmişlerdi. Bu amaçla önce Paris'te 1857'de Mekteb-i Osmanî kurulmuş ancak çok yüksek maliyetli olan bu okul ancak 1864'e kadar varlığını devam ettirebilmişti[11].

Bu okulun kapanması üzerine, dönemin Lingua Francası olan Fransızcayı iyi seviyede verebilecek hem modern tarzda eğitim tatbik edecek hem de Osmancılık fikrini ete kemiğe büründürecek bir okul kurulması planlanmıştı. Bu amaçla Sultan Abdülaziz 1 Nisan 1868'de bir İrade-i Seniyye yayınlayarak Mekteb-i Sultanî'nin kurulmasını sağlamıştı[12]. Pratikte ise okulun kuruluşu üç ismin büyük çabasına dayanmaktaydı. Sadrazam Âli Paşa, Hariciye Nazırı Keçecizâde Fuat Paşa ve Maarif Nazırı Safvet Paşa'ydı.

1869'da yayımlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi gibi, taşra vilayetlerinde de sultanîler açılmasını öngörmekteydi. Nizamname sıbyan mektepleri, rüştiyeler, idadiler, sultanîler ve mekteb-i âliyeler olmak üzere Osmanlı mekteplerini beş sınıfa ayırmıştı. Sultanîler, lise ile yüksek okul arasında bir yere konumlanmıştı[13]. Bu

[9] M. Emin Yolacıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Osmanlı,* V, Ankara 1999, s.281-296.

[10] E. Guillon, *Textes Choisis et Commentes*, Paris 1912, s. 193.

[11] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* , Ankara 2019, s. 153.

[12] Padişahın iradesinin bulunduğu sadaret tezkiresinin giriş kısmı mektebin kuruluş nedenini açıklamaktaydı. "Her memlekette medeniyet ve ma'mûryyetin en büyük esası ulum ve maârif olup bu bâbda devletçe masruf olan himem-i mütevaliyenin semere-i nafiası iktitaf olunmakda" Fethi İsfendiyaroğlu, *Galata Sarayı Tarihi*, İstanbul 2018, s. 305-308.

[13] Sultanî tabirini açıklarken Diran Kekelyan, lycee imperial (emperyal lise) ve college (kolej) tabirlerini kullanmayı tercih etmiştir. Diran Kelekyan, *Kamus-ı Fransevi*, İstanbul 1928, s. 689.

bağlamda, Sultanîlerin eğitim programı idadilerden farklıydı ve bir imparatorluk koleji hüviyetine sahiptiler[14].

Nizamnameye rağmen, uzun süre Mekteb-i Sultanî'nin benzerleri açılamamıştır. Girit Hanya'da açılan Mekteb-i Kebir'in talebelerinin Mekteb-i Sultanî'ye yazılabilmeleri[15] bu okulun sultanî seviyesinde bir mektep olduğunu ortaya koymaktadır. Bir benzeri Okul ise Lübnan'da kurulmuştu. Beyrut'taki Medrese-i Sultanîye, bu okulun sultanî kategorisinde bir mektep olduğuna dair ilk kayıt 1883 senesine aitti[16].

1868'de Mekteb-i Sultanî kurulduğunda 1870'daki darülfununu açma girişimi ve 1874'de Galatasaray'ın içinde Darülfünun-ı Sultanî girişimi aslında doğrudan Osmanlı hükümetinin Napolyon'un gittiği yolu benimsediğini göstermekteydi. Zaten 1869 eğitim nizamnamesinde de Mekteb-i Âliyye'ye atıf yapılması, Napolyon'un 1802'de liseyi ön adım olarak kullanarak 1808'de imparatorluk üniversitesi kurmasından etkilenildiğini göstermekteydi. Nitekim bu dönemde Fransa'nın başında da Napolyon Bonapart'ın yeğeni III. Napolyon bulunmaktaydı. Ancak Osmanlılar'da 1870 ve 1874 üniversite kurma deneyimlerinin asıl başarısız olma sebebi, Prusya- Fransa arasında yaşanan savaştı. Fransa Mekteb-i Sultanî kurulurken sağladığı lojistik ve kurumsal desteği, üniversite kuruluş safhasında gösterememişti. Almanların kesin zaferi Fransa'yı kendi kabuğuna çekmiş ve eğitim yoluyla Osmanlı İmparatorluğu üzerinde nüfuz kazanma çabası, Fransa için daha ikincil bir diplomatik faaliyete dönüşmüştü. 1870 ve 1874'de Fransa'dan gerekli desteği alamayan Osmanlı, 1877'de Rusya ile savaşa girişince güvenlik kaygıları ön plana çıkmıştı.

Ayastefanos ve Berlin Muahedeleri sonrasında kaybedilen topraklar, İmparatorluğun bir ölüm-kalım savaşının içine girmesi, devletin önce moratoryum ilan edip, antlaşmalar sonrasında Düyun-ı Umumiye idaresinin kurularak kemer sıkma politikasının benimsenmesi, Sultan Abdülhamid'in imparatorluğun parçalanmasını önlemek için daha güvenlikçi bir siyaseti benimsemesi nedeniyle Darülfünun'un kalıcı açılışını gecikmiştir[17]. Osmanlı Devlet'inde kalıcı üniversitenin açılışı, İmparatorluğun gelişmişlik seviyesine göre oldukça geç bir tarihtir. Osmanlı Devleti'nden kopan pek çok Balkan

[14] Hamza Altın, "1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1, Elazığ 2008. s. 271-283.

[15] BOA, A.MTZ. GR. 2/7.

[16] Ebubekir Keklik, "Beyrut'ta Mekteb-i Sultanî Projesi: Medrese-i Sultaniye", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 10, Sayı: 2, Çankırı 2022, s. 245-278.

[17] Cevdet Küçük, "II. Abdülhamid", *DİA*, I, s. 216-224.

ülkesinde üniversite kurumunun daha evvel teşekkül etmesi 1870'den sonra yaşanan süreçlerle doğrudan alakalıdır[18].

Girit ve Lübnan'daki benzerlerine rağmen, Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi varlığını uzun süre spesifik bir okul olarak devam ettirmiş ve 1873'ten itibaren özellikle taşra vilayetlerinde birer birer idadiler açılırken, sultanîler ancak II. Meşrutiyet sonrasında açılabilmiştir.

Bu bağlamda 1868-1908 arasındaki dönemde, Sultanîlerin kurumsal işleyişine müfredatına örnek verilebilecek kurum Galatasaray Mekteb-i Sultanî'ydi. Mekteb-i Sultanî'nin kuruluş safhasında Fransa etkisinin fazla olması gerek kurumsal işleyişin gerekse de müfredatın Fransızca ağırlıklı olmasında rol oynamıştı. İlk müdür Mösyö de Salve'nin mektebin kuruluşu ile alakalı yayınladığı makalesinde, De Salve'nin 1874'te kaleme aldığı makalesidir. Salve, L'enseignement en Turquie bu makalesinde, Galatasaray Lisesi'nin kuruluş sürecinde, De Salve, Fransız bir eğitimci olarak, Türkiye'ye geldiği zaman karşılaştığı sorunları dile getirmekteydi[19].

Mekteb-i Sultanî başlangıçta iki ayrı program olarak tanzim edilmişti. Programlardan biri Türkçe diğeri ise Fransızca'ydı. Türkçe bölümün dersleri arasında, Kıraat ve Yazı, Kırrat, İmla ve Ezber, Hatt-ı Rika, Ulum-ı Diniyye, Kıraat, Kavaid-i Lisan-ı Osmani, Arapça, Hüsn-i Hat, Farsça, Kitabet, Osmanlı Tarihi, İlm-i Ahlak, Kitabet-i Resmiye, Belâgat, Ahlak ve Mantık, Fransızca'dan tercüme İslam Tarihi, Fıkıh Dersleri okutulmaktaydı. Mektep'in Fransızca programında ise Fransızca Okuma, Fransızca Yazma, Fransızca Ezber, Hesap, Fransızca Güzel Yazı, Fransızca, Hendese, Coğrafya, Tarih, Resim, Matematik, Hikmet-i Nazariye, Fizik, Hıfzısıhha, Genel Tarih, Fizik, Kimya, Usul-i Defteri, İlm-i Mevalid, Resm-i Taklid-i ve Tersimat-ı Riyaziye dersleri bulunmaktaydı. Her iki programda, İbtidai (İlk Kademe, Préparatoire), Tâli (İkinci Kademe, Seconde) ve Âli (Yüksek, Eleve), olmak üzere üç bölümden oluşmaktaydı[20].

Mektebin toplamda beşinci ama ilk Müslüman-Türk Müdürü Ali Suavi'nin döneminde başlayan millilik hareketi, Halil Bey çok daha uzun süre okul idaresinde bulunan İsmail Bey döneminde de devam etmişti. Halil Bey mezuniyet için Türkçe'den geçmeyi zorunlu hale getirmişti. İsmail Bey döneminde ise mektebin kayıtları 1881'den itibaren Fransızca yerine Türkçe

[18] Çeşitli Avrupa Ülkelerinde Üniversitelerin Kuruluşları için Bkz: Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, Ankara 2006, s. 1308.
[19] Abdurrahman Şeref- Mehmed Ziya-İhsan (Sungu), Cemil, *Mekteb-i Sultanî 50. Yıl 1868-1918*, Yay. haz. İzzeddin Çalışlar-Melih Şabanoğlu, İstanbul 2018, s. 353-364.
[20] Vahdettin Engin, *Mekteb-i Sultanî*, İstanbul 2003, s. 63-69.

olarak tutulmaya başlanmıştı[21]. Fransız bir okul müdürü De Salve'den sonra Gayr-i Müslim Osmanlı devlet ricaline mensup isimlerden biri müdür seçilmiş, Ali Suavi'den itibaren ise okula sürekli olarak Türk müdürler tayin olunmuştu. Müfredatta ve kurum içi yazışmalarda Türkçe'nin ön plana çıkması, okul içinde zamanla daha fazla Osmanlılık kimliğinin ön plana çıktığını göstermektedir. Bu kurum iç.inde Fransız etkisinin tamamen bittiği anlamına gelmese de, okul üzerinde etki sahibi olan iki siyasal güçten, Bâb-ı Âli tedricen, Élysée'ye üstünlük sağlamıştı.

Sultanî mektepleri her ne kadar nizamnamede yer alsa da Sultan II. Abdülhamid döneminde Galata-Sarayı Mekteb-i Sultanîsi dışında ne İstanbul'da ne de taşra da Girit'teki okul dışında herhangi bir sultanî açılmamıştı. Aslında eğitime son derece önem veren ve maarif-perver bir padişah olan Sultan Abdülhamid'in sultanî açmaması kayda değer bir durumdur. Mekteb-i Aşîret-i Hümâyun, Hendese-i Mülkiye, Hamidiye Ticaret Mektebi gibi pek çok yeni okul açan ve mevcut formattaki mahalle mektebi, sıbyan mektebi, idadi okullarının sayısını artıran Sultan Abdülhamid[22] döneminde sultanî kavramına soğuk bakılmasının nedeni bu okulların statüsü ile alakalı olmalıdır.

Sultan II. Abdülhamid, dönemi eğitim politikaları, büyük ölçüde batılı tarz mekteplerin kurulduğu ve imparatorluğun geleneksel eğitim kurumları olan medreselerin ikinci plana atıldığı bir dönemdir. Bu tavır Sultan Abdülhamid'in genel siyaseti ile farklı gibi gözükse de aslında, Abdülhamid'in genel politikası düşünüldüğünde bu tavır şaşırtıcı değildir. Sultan Abdülhamid dış politikada İslamcı bir siyaset izlese de, iç siyasetteki pek çok alanda, seleflerinin Tanzimatçı politikalarını takip etmişti. Sultan Abdülhamid, medreseleri doğrudan ortadan kaldırmamış ancak bu okullara yatırım kaynaklarını büyük ölçüde kesmişti. Abdülhamid döneminde medreselerin tasfiyesi hem Tanzimatçı hareketin devamı hem de ulema sınıfının bir tür tasfiyesiydi. Nitekim Sultan Abdülhamid kendisine medreselerin reformu ile alakalı olarak gelen layihalara dahi dikkate almamıştır[23].

Sultan II. Abdülhamid döneminde, Mekteb-i Sultanî belki mektebin banisi Sultan Abdülaziz döneminden de parlak bir dönem geçirmişti. Sultan Abdülhamid'in mutlak iktidar yıllarına tesadüf eden 1880-1908 arası dönem

[21]Bu kayıtları Türkçe olarak tutmaya başlayan isim dahiliye müdürü Kalavasi Efendi'dir. Muhittin Sandıkçıoğlu-Ferruhzat Turaç- Vefa Semenderoğlu, , ***Mekteb-i Sultanî 100. Yıl 1868-1918,*** İstanbul 2018, s. 33-34.

[22] Osman Nuri Ergin, ***Türk Maarif Tarihi,*** III, İstanbul 1977, s. 880-881.

[23] Ramazan Balcı, "Medreselerin Islahı Konusunda Sultan II. Abdülhamid'in Hazırlattığı Bir Lahiyanın Tahlili", ***Tarih Okulu XII***, İstanbul 2012, s. 155-191,

sadece iki müdürle geçilmiş ve İsmail Bey ve Abdurrahman Şeref Bey, okulu başarıyla yönetmişlerdi. Bu dönemde okul için Bank-ı Osmanî'den dahi borçlanılmıştı[24]. Sultan Abdülhamid Mekteb-i Sultanî'nin su meselesi ile de özel olarak ilgilenmiş ve okula 1900 yılında Padişahın tahta geçişinin 25. sene-i devriyesi şerefine, Hamidiye suyu akıtan bir çeşme yaptırılmıştı[25]. Ancak, mektebin günlük işleyişinde, Abdurrahman Şeref Bey, Mekteb-i Sultanî'nin, siyasal ortamdan bağımsız çalışması için özel çaba sarf etmekteydi.

Abdurrahman Şeref Bey'in bu çabaları büyük ölçüde sonuç vermiş ve Mekteb-i Sultanî dönemin siyasal ortamından oldukça otonom sayılacak bir ortamda gelişimini sürdürmüştür. Abdurrahman Şeref Bey'in okul müdürlüğünü II. Meşrutiyet'e kadar sürdürmüş, İkinci Meşrutiyet'ten çok kısa bir süre evvel Abdurrahman Şeref Bey görevden ayrılmış ve mektebim başına Emrullah Bey geçmişti. Onun çok kısa müdürlük döneninden sonra Mustafa Azmi Bey ve 1908 sonunda Tevfik Fikret lisenin başına geçmiştir. Abdurrahman Şeref Bey'in yönetiminin son günlerinde gerçekleşen yangın felaketi nedeniyle, okulu önce Beylerbeyi'ndeki geçici binasına yerleştiren sonra yanan binanın yeniden inşasını gerçekleştiren Tevfik Fikret aynı zamanda okul içi gerilimlerle, uğramıştı. Tevfik Fikret'in kurum içinde yaptığı reformlar, öğrenciler tarafından büyük ölçüde destek görürken, Maarif yetkilileri, onun bazı reformlarına oldukça soğuk yaklaşmışlardı. Bunda Tevfik Fikret'in gözünü budaktan esirgemeyen, uzlaşmaya kapalı ve açık sözlü tavrının etkisi de olmuştu. Onun müdürlüğü sırasında Sadaret makamının, Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin[26] özel olarak korunması ile ilgili talebe, kendisinin verdiği alaycı tepki, Fikret'in saray da dâhil, işine kimseyi karıştırmama ve öğrencileri korumaya yönelik tavrını açıkça ortaya koymaktadır[27].

Meşrutiyetle beraber, Sultan II. Abdülhamid dönemindeki idadi kavramına bakış açısı değişmiş ve sultanî kavramının içeriği genişletilmişti. Bazı okulların standartları Mekteb-i Sultanî'de seviyeye denk veya yakınken, bazı okullardaki seviye çok geri olmasına rağmen pek çok idadi sultanî statüsüne dönüştürülmüştü. Meşrutiyet sonrasında sultanî seviyesinde

[24] İsmail Bey'in müdürlüğü döneminde üç ayrı istikrazdan olmak kaydıyla 540.000 kuruş gibi bir okul için oldukça yüksek büyüklükte borçlanmaya gidilmiş ve H.1310 yılında bunun geri ödenmesi ile uğraşılmıştı. BOA, İ.MF. 1/38.

[25] İzzeddin Çalışlar, *Mektep*, İstanbul 2009, s. 33.

[26] Ömer Faruk Efendi daha sonraki dönemde Prusya ordusunda özel bir subaylık eğitimi almış, 1919-1924 arasındaki dönemde ise Fenerbahçe Spor Kulübü'nün başkanlığını üstlenmişti.

[27] "Mektebimizin Hal-i huzur-ı müsaid olduğu kadar icrası tabii olan ve diğer şâkirdan hakkında icra edilmekde bulunan takdimattan ((başka)) ne gibi ((takayyüdat-ı lazıme)) de bulunmak mümkün ve caiz olacağının ol emirde taraf-ı nezaret penahilerinden istiğfarına lüzum gördüm, her halde emr-ü ferman hazret-i men lehül emrindir." BOA, MF. MKT. 1141/16.

bulunan okullar arasında Konya Vilayeti Sultanîsi, Kadıköy Sultanîsi, İstanbul Sultanîsi (İstanbul Erkek Lisesi)[28], Selanik Sultanîsi, Harput Sultanîsi, Balıkesir Sultanîsi[29], Beyrut Sultanîsi, Adana Mekteb-i Sultanîsi, Kastamonu Sultanîsi, Bursa Mekteb-i Sultanîsi, Selçuk Hatun İnas[30] Sultanîsi, Kandilli İnas Sultanîsi, Trabzon Sultanîsi[31], Edirne Mekteb-i Sultanîsi[32], Haleb Mekteb-i Sultanîsi, Gelenbevi Sultanîsi Bağdat Sultanîsi gibi imparatorluğun farklı noktalarında yer alan okullar bulunmaktaydı. Niteliğin daha da düşmesini engellemek için bazı tedbirler alınmıştı. Mesela 14 Mayıs 1913'te alınan bir kararla, Sultanî mekteplerinde görev yapan muallimlerin başka mekteplerde çalışmaları yasaklanmıştı[33].

Tevfik Fikret yaklaşık 1,5 yıl süren müdürlük vazifesinden Maarif Nazırı ve mektebin eski müdürlerinden anlaşmazlığı nedeniyle istifa etmişti. Tevfik'in istifası uzun süre kamuoyunu meşgul etmiş ancak kendisinin yerine Salih Zeki Bey atanmıştı[34]. Böylece Mekteb-i Sultanîde büyük ölçüde sükûnet sağlanmıştı. Çok önemli bir bilim adamı olan Salih Zeki Bey iki yıl görev yaptıktan sonra yerine müdür-i sani görevinde bulunan Salih Arif Bey 1912'de müdürlüğe atanmıştı[35].

İmparatorluğun Çöküş Sürecinde Mekteb-i Sultanî

Salih Arif Bey'in görev dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nun son 10 yılına şahit olunan karanlık yıllardır. Balkan Bozgunu ile başlayan bu süreç 1. Dünya Savaşı ile devam etmiş ve Kurtuluş Savaşı ile noktalanmıştı.

Mektebin ve dolayısıyla Salih Arif Bey'in karşılaştığı ilk büyük sorun 1. Dünya Savaşının çıkmasından sonra Fransız öğretmenlerin durumunun ne olacağı meselesiydi. Osmanlı Devleti İtilaf devletleri ile resmen savaşa girdikten sonra, Kadıköy, Galata, Bebek, Yedikule, Beyoğlu ve Küçükçekmece'de Fransız, İtalyan ve İngilizlere ait olup, boşaltılan okul

[28] BOA, MF.İBT.296.12.
[29] BOA, MF.MKT.1165.82.
[30] TS.MA.e.1379.12.
[31] BOA, MF.MKT.1165.20.
[32] BOA, MF.MKT.1165.72.
[33] BOA, MF.İBT.428.71.
[34] Huzur-ı Sami Cenab-ı Hilafetpenahi , (Hülasa) Maruz- Çakeri Kemniyeleridir, Mekteb-i Sultan-i Müdürü Tevfik Fikret Bey'in istifasına mebni yerine Meclis-i Maarif azasından müdür-i vekalette bulunan Salih Zeki Bey'in yalnız müdiriyete mahsus maaşı olmak üzere ilaveten memuriyet olarak tayini nezaret-i acizemce tensip edilmekle icabının icra buyrulması bâbında emr-ü ferman Hazret-i Veliyy'ül emrindir. Fi 8 Rebiülahir 1328 ve 5 Nisan 1326, Maarif-i Umumiye Nazırı Emrullah, BOA, İ.MF,15/59.
[35] "Maarif nezaret Celilesine: Galata Mekteb-i Sultanisi Müdüriyeti'ne mezkur mektep Müdür-i Sanisi Salih Arif Bey'in tayinine dair 3 Kanun-ı Evvel 1328 (16 Aralık 1912) tarihli tezkere-i aliyyeriyle neşr kılınan irade-i seniyye lamihası imza-i hümayun cenab-ı padişahî ile tahkik buyrularak suret-i müsveddesi leffen imza olunmağla infazına himmet." BOA, BEO,4147-309467.

binaları Darüleytam'a tahsis edilmişti. Galatasaray bir Türk eğitim kurumu olduğundan, boşaltılması veya kapatılması mevzu bahis değildi ama mektep bünyesinde çok sayıda Fransız muallim barındırmaktaydı. Bu öğretmenlerin gönderilmesi, okulun günlük işleyişinde büyük sorunlara neden olmaktaydı. Salih Arif Bey bu sorunu hafifletilmek için Fransız tebaasında bulunan bazı öğretmenlerin Osmanlı vatandaşlığına geçmesine yardımcı olmuştu. Osmanlı vatandaşlığına geçen isimler arasında Tarih ve Fransızca Edebiyat öğretmeni Mösyö Şoze[36], ve Muallim Marsel de bulunmaktaydı[37]. Kapatılan Fransız okullarından gelen bazı muallimler de okulda istihdam edilmişti[38]. Bu ara çözümlerle hem bu öğretmenlerin mağduriyetini gidermiş hem de sayısı azalan ve pek çok öğrencisini cepheye yollayan[39] Mekteb-i Sultanî'de eğitim-öğretim faaliyetlerinin devamını sağlamıştı. Bu dönemin bir başka meselesi, Fransızca'yı boykot edilmesidir ki, İtilaf devletleri basınını bu durumu Osmanlı İmparatorluğundaki Alman nüfuzunun iyice artması olarak yorumlamışlardır[40].

Dünya Savaşının mağlubiyetle sonuçlanması ve Mondros Ateşkes Anlaşması sonrasında İngilizlerce Mekteb-i Sultanî'nin de işgal edilme riski karşı karşıya olduğu bilinen bir durumdur[41]. Ancak İtalyanların okulu işgal etme isteği bilinmeyen bir hususdur[42]. Okulda eğitim öğretim faaliyetlerini devam ettirmek isteyen Salih Arif Bey, çok ciddi bir bütçe krizi ile karşı karşıyaydı. İstanbul hükümeti hükmünü icra etmekten mahrum bir siyasi otoriteye dönüşmüştü. Hükümetçe, Mekteb-i Sultanî de dâhil hiçbir kurumuna yeterli miktarda kaynak bulunmamaktaydı. Salih Arif Bey'in çok büyük gayretiyle, 1337 mali yılı (M.1921) bütçesine Meclis-i Vükela kararıyla Galatasaray Sultanîsi için 20.000 lira olağanüstü kaynak harcanmıştı[43].

Ancak bütün bu çabalara rağmen İstanbul hükümeti okulun ihtiyaçlarını karşılayabilecek maddi imkânlara sahip değildi. Bu süreç içinde Müdür Salih Arif Bey, okulun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Fransa ile irtibata geçmişti. Gerek okulun vakt-i zamanında Osmanlı-Fransız işbirliği ile kurulmuş olması ve gerekse de eğitimin Fransızca verilmesinden ötürü, Salih

[36] BOA, BEO.4329.324633.
[37] BOA. DH.İ.UM 29/10.
[38] Taksim'de Rum-Fransız Lisesinde görev yapan Mösyö Lagof ile Mösyö Nebvan'ın Mekteb-i Sultanî'de görevlendirilmeleri Meclis-i Vükelaca 15 Aralık 1914'de uygun görülmüştü. BOA, MV, 195-56.
[39] *Mustafa Bayka, "Galatasaray Şehitleri" Galatasaray Dergisi, II, İstanbul 2002. s.136-139.*
[40] 14 Aralık 1914 tarihli *Evening Mail* Gazetesi, s. 3.
[41] Mehmet Yüce, https://www.istdergi.com/sehir/spor/kirik-bir-avrupa-hatirasi, Erişim 15/11/2023.
[42] İtalyanların, Mektebi sultanîyi ve bazı okulları işgal etmek istedikleri 16 Haziranda 1920 tarihli bir arşiv kaydında dile getirilmiştir. BOA, MF. MKT. 1240/110.
[43] Maliye Nezareti, Kararname Layihası Madde 1: "1336 senesi Maarif Bütçesi'nin iki yüz kırkıncı faslının dokuzuncu Galatasaray Sultanî Mektebi masrafı maddesine 20.000 Lira tahsisat-ı fevkalade olarak ilave edilmiştir." BOA, MV, 255/16.

Arif Bey, Fransa'ya yakınlaşmanın daha uygun olacağına kanaat getirmişti. Bunun için Osmanlı Maarif Nezaretine bir layiha yazan ve harekete geçmek için gerekli izinleri alan[44] Salih Arif Bey, Fransız sefaretine okula destek verilmesi için başvurmuştu. Sefaret vasıtasıyla öğretmen temin edildiği gibi, Fransız hükümetinden maddi yardım talep edilmişti. Meclis-i Vükela'nın "Fransızlar'ın Türkler hakkındaki muhabbetlerinin delil-i âlisi olmak üzere" şeklinde son derece diplomatik ancak İstanbul hükümetinin aynı zamanda zafiyetini gösteren bir ifadenin bulunduğu bir antlaşmayla Fransız hükümetinin, Mekteb-i Sultanî'de görev yapacak, muallim ve muidlerin (eğitim yardımcılarının) atamasını kendi kadrosundan yapması kararlaştırılmıştı[45]. Aynı antlaşmayla 1. ve 2. müdürlerin ödemelerinin de Fransız hükümeti tarafından yapılması kararlaştırılmıştı ki, bu okulun kuruluşundan beri ilk defa gözlenen ve bir Türk kurumu olan Mekteb-i Sultanî'nin hukuki statüsüyle çelişen bir uygulamaydı. Zira Fransızlar'ın eğitimsel danışmanlık ve personel temini konusunda Galatasaray Sultanîsi'ne her zaman katkıları olmuş ancak kadro tahsisi, maaş ödemeleri ve karar alma hakkı her zaman Osmanlı Maarif Nezareti'nin uhdesinde olmuştu. Fransa'nın 1921 itibarıyla yürürlüğe koyduğu bu antlaşma, bir Osmanlı kurumu olan Galatasaray Sultanîsi üzerinde, Bâb-ı Âli'nin egemenlik haklarını zedeler nitelikteydi ve işgal döneminin negatif siyasal etkisini doğrudan hissettirir nitelikteydi.

İttihat ve Terakki döneminde Alman nüfuzunun ve 1. Dünya Savaşının etkisiyle tarih kitaplarına eklenen bazı ifadeler, bu süreçte Fransızların dikkatini çekmişti. Mektepte okutulan bir tarih kitabında "Türklerin en birinci düşmanı Fransızlardır" ibaresinden rahatsız olan Fransız Siyasi Temsilciliği, durumu Salih Arif Bey'e iletmiş ve bu ifade gibi İtilaf Devletlerinin aleyhine yorumlar içeren ifadelerin kullanılmaması ve bu tür ifade içeren kitapların satın alınmaması istenmişti. Maarif Nezareti, Salih Arif Bey'in bu talebine istinaden gönderdiği yazıda, 4-5 sene evvel hazırlanan bazı kitapların tetkik edilmediği belirtilerek, okullar açılmadan evvel bu kitapların dikkatlice incelenmesi gerektiğine karar verildiğini belirtmişti[46].

Salih Arif Bey, İtilaf Devletlerinin okulun yönetimini doğrudan ele almalarından ve Beyoğlu'nun merkezinde ve çevreye hâkim bulunan bu binayı işgal etmelerinden çekindiğinden ötürü, Fransa'yı işgal kuvvetlerinin asıl merkez gücü olan İngiltere'ye karşı bir paratoner olarak görüyordu. Zira General Charpy, İstanbul'un idaresinde İngiliz komutan General

[44] BOA, BEO, 4653/348912.
[45] BOA, MV, 220/87.
[46] BOA, MF. MKT. 1241/54.

Harrington'ın tek yetkili devlet olmasını istemiyordu. Mekteb-i Sultanî'nin İngilizlerce işgali, Harrington'ı bu konuma yükselteceğinden, Salih Arif Bey bu işgali önlemek adına, General Charpy'nin, mektebin konferans salonunu konuşma yapmak için kullanmak gibi taleplerini Maarif Nezaretinin onayını da alarak olumlu karşılamıştı[47]. İşgal sürecince bu kadar merkezi bir noktanın işgal edilmeyerek hem okulda eğitim öğretimin devam etmesi hem de Türk Bayrağı'nın lisede dalgalanmaya devam etmesi, bu zorlu süreçte Salih Arif Bey'in okul adına kazanımları olmuştu.

Yönetmelik Krizi ve Lozan

Büyük Taarruz başarı ile neticelince önce Mudanya Mütarekesi imzalanmıştı. 1922 Kasımı'nda Refet Paşa TBMM'nin İstanbul yüksek temsilcisi olunca, İstanbul'daki siyasi ortam da değişmişti. Saltanatın kalkmasıyla beraber İstanbul hükümeti de kendini lağvetmişti. İstanbul'da bulunan işgal kuvvetlerinin komutanları da, Türk halkına üst perdeden bakmayı terk etmiş ve nihai antlaşmanın imzalanmasını ve gidecekleri zamanı beklemeye başlamışlardı. Mekteb-i Sultanî'de genel hava değişmişti. Refet Paşa Galatasaray'ı ziyaret etmiş[48], mektebin talebeleri İstanbul'daki zafer kutlamalarına dâhil olmuştu[49].

Ancak Mekteb-i Sultanî'de asıl mesele okuldaki Fransızların etkisinin ne olacağıydı. Okulun Müdür-i Sanisi olan Mösyö Blanchon'un ölmesi üzerine bu göreve Jean Garaby tayin edilmişti[50]. Mekteb-i Sultanî'nin 1894'ten beri kadrosunda bulunan Blanchon'un[51] yerine gelen Garaby, Riyaziye öğretmeni olan Blanchon'a daha politik keskinliğe sahip bir isimdi. Fransız Yüksek Komiserliği Kültür Ataşesi sıfatını da taşıyan ve aynı zamanda Tarih ve Coğrafya öğretmeni olan Jean Garoby, Galatasaray'ı bir Fransız okulu olarak telakki ediyordu. Garoby, 22 Eylül 1915'te ilan edilen Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesine karşıydı. Bu talimatname, özel okulların açılışını kısıtlarken, okullarda Türkçe, Tarih ve Coğrafya dersinin Türkçe olarak ve Türk öğretmenler tarafından verilmesini zorunlu kılıyordu[52].

[47] BOA, MF. MKT.1242/18.

[48] Alev Gözcü, "Refet Paşa'nın İstanbul'a Girişi ve Tıbbiyelilerce Karşılanışı", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 34, Isparta 2015, s. 49-60.

[49] 25 Kasım 1922 tarihli *The Sphere, s.* 198-199.

[50] BCA, 28/152/8.

[51] BOA, Y.A. HUS. 294/106.

[52] Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesinin 6. Maddesinde şu ifade yer almaktaydı: "Lisan-ı resminin gayri lisanla icrayı tedrisat olunan mekatib-i hususiyede Türkçenin ve Türkiye tarih ve coğrafyasının Türkçe olarak Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecburidir." Aslıhan Ertuğrul, *Tanzimattan Cumhuriyet'e Eğitiminde Millileşmeye Yönelik Politika ve Uygulamaların İncelenmesi,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2018, s. 58-59.

TBMM Maarif Nezareti, Lozan Antlaşması imzalandıktan Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesinin yeniden tesisi için hemen harekete geçmiş ve Fransız hükümeti ile Osmanlı hükümeti arasında akit olunan sözleşmeyi kabul etmeyeceğini açıklamıştı. Ankara, bu iptal kararını alırken, Galatasaray Lisesi bir Türk kurumu olduğu için, Fransa'yı ön bilgilendirme işlemine girişmemiş ve resen sözleşmeyi feshettiğini Paris'te Türk büyükelçiliği vasıtasıyla 16 Kasım 1923 tarihli bir nota ile Fransız Dışişlerine bildirmişti. Haber Fransız Dışişleri Bakanlığı için tam bir şoktu. Fransızlar daha 26 Ekim'de okulun yeni öğretmen talebinde bulunduğunu belirtiyorlardı. Fransızlar, ikisi matematik ve fizik alanında uzman öğretmen (âla sınıflar için) onu ise alt sınıflar (iptidai) yeni öğretmen talebinde bulunan ve bu talebi Mösyö Garaby'e teslim eden Ankara'nın, mektepteki Fransız öğretmenleri ihraç etmesinin ve ikinci müdürlük makamını kaldırmasının, izah edilmez olduğunu düşünmekteydiler. Fransızlar, bu kararın o tarihte Türkiye'nin hem imzalayıp hem onayladığı Fransa'nın ise imzalayıp henüz onaylamadığı Lozan Antlaşmasının 77. maddesine de aykırı olduğu kanaatindeydiler. Zira ilgili madde İstanbul hükümetinin 1920'den sonra imzaladığı metinlerin iptalini ancak Lozan Antlaşması taraflarca onaylanıp yürürlüğe girdikten üç ay sonra TBMM tarafından gözden geçirilebileceğini ifade etmekteydi[53]. Henüz Lozan yürürlüğe girmediği Fransa Ankara'nın 1921'deki antlaşmayı devam ettirmek zorunda olduğunu savunmaktaydı. Fransız hariciyesi, böyle bir adımın Fransa Parlamentosunun onay süreciğini de zorlaştıracağını dile getirmekteydi[54].

1923'te okulun yeni müdürü olan Faik Bey, TBMM hükümetine Salih Arif Bey'den daha yakın bir isimdi ve Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesini yeniden tatbik etmekten yanaydı. Nitekim Mekteb-i Sultanî'de ikinci müdürlüğün kaldırılması işlemi Faik Bey tarafından yürürlüğe konmuştu. Garoby bu işleme karşı bir itiraz ve savunma dilekçesi yazdıysa da sonuç alamamıştı[55].

Mösyö Garaby ve üç öğretmen hakkında olan misyonerlik yaptıklarına dair tahkikat ise, Fransa hükümeti tarafından siyasi bir hamle olarak düşünülmüştü. Ancak Osmanlı hükümeti Garoby'nin papaz olması

[53] 16 Mart 1920'den sonra İstanbul Hükûmetiyle usulü dairesinde aktolunmuş ve mezkûr Hükûmetin hâkimiyeti filiyesi altındaki araziye müteallik bulunmuş olan bütün mukavelenameler ile itilâfnameler, işbu Muahedenin mevkii mer'iyete vaz'ından itibaren üç ay müddet zerfında, alâkadarların vuku bulacak müracaatieri üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin tasvibine arz olunacaktır. Bu mukavelenameler mucibince vukubulmuş olan tediyat, tediyatı mezkûreyi icra etmiş olan taraf hesabına usulen matlup kaydedilecektir. Düstur Üçüncü Tertip, C: 5, İstanbul 1931, s. 75-76.

[54] TDA, 525, 38604/156220/70.

[55] TDA, 525, 38604/156220/64.

misyonerlik yaptığı[56] ve Fransa'nın bir memuru olarak Osmanlı hükümeti ile irtibat kurmaya çalıştığından ötürü, bu kimsenin görevden alındığını belirtmekteydi[57]. Zira Garoby görevden alınmasını bir oldu-bitti olarak algılamış ve 16 Kasım ve 7 Aralık 1923 tarihli arasında bulunduğu makamdan ayrılmayı reddetmişti. Garoby 1921'deki sözleşme mucibince görev süresinin 5 yıl olduğunun ve bu sürenin tamamlanmamasından ötürü görev devam etmesi gerektiğini belirtmekteydi[58] Ancak Garoby Ankara tarafından öğretmenlik görevinden tamamen alınmış ve durum Paris'e telgrafla bildirilmişti[59].

Bir okulun ikinci müdürünün görevden alınması bir anda uluslararası siyasi krize dönüşmüştü. Bu gerilim sebebi hem Garoby'nin tavrından ve öğretmenlik mesleğinin dışındaki siyasi ve dini ihtiraslarıyla hem de Ankara-Paris hükümetlerinin genel yönelimlerindeki farklılıklar ile alakalıydı. Zira Ankara, Osmanlı'nın son 100 yılındaki tavrına benzer şekilde, yabancı okulların geniş otonomi ile hareket etmesini istemiyordu. Bu bağlamda, Galatasaray'ın ikinci müdürlüğü kaldırılırken, İzmir'deki bazı Fransız okulları da 19 Kasım 1923 kapatılmıştı[60]. Ankara, Garoby'nin ihracı sırasında Lozan'a atıf yapılmasından da rahatsızlık duymaktaydı. Ankara'daki Cumhuriyet Hükümeti, İstanbul hükümetinin 16 Mart 1920'den sonra imzaladığı tüm sözleşmelerinin "Ke-en lem yekün" olduğunu yani yok hükmünde kabul edileceğini savunmaktaydı. Zira yabancı öğretmen istihdam eden okullarda, öteden beri var olan uygulamada ilgili memurun görevli olduğu ülkenin kurallarına uyması esasken, bir Türk kurumu olan Galatasaray Lisesinde özel bir mukavele imza edilmesi, uluslararası hukukun ruhuna aykırıydı. Bu mukavele, aslında işgalci kuvvet ile işgal altında bir ülkenin hükümeti arasında dengesiz ve sorunlu ilişinkinin bir neticesiydi[61]. Ankara, hal böyleyken Mösyö Blancheon'un yerine 1922'de atanan Garoby'nin görevde kalmasını kabul etmeyeceğini belirtmişti.

Fransa, bu meselede diretmenin, sonsuza kadar devam edemeyeceğinin farkındaydı. Üstelik Türkiye 3 Mart 1924'de Tevhid-i Tedrisat kanunu ilan etmişti. Yeni sisteme göre, lise içi hiyerarşide okul müdüründen sonra bir Türk vatandaşı olan müdür başyardımcısı geliyordu. Fransızca ders nazırı ise teşrifatta müdür başyardımcısından sonra yer almaktaydı. Taraflar yeni statüko üzerinde uzlaşmış ve Galatasaray Lisesi, Fransa'dan eğitimsel destek

[56] TDA, 525, 38604/156220/73.
[57] TDA, 525, 38604/156220/61.
[58] TDA, 525, 38604/156220/64.
[59] TDA, 525, 38604/156220/76.
[60] TDA, 525, 38604/156220/79.
[61] TDA, 525, 38604/156220/64.

alan ama bir Türk kurumu olarak bu hiyerarşi üzere bugüne kadar varlığını devam ettirmiştir.

SONUÇ

19. yüzyıldaki batılılaşma hareketleriyle beraber, Osmanlı İmparatorluğu bir transformasyon sürecinin içine girmiş ve devlet batılı tarzda yeni ve emperyal kurumlar ihdas etmeye başlamıştır. 1868'de kurulan Mekteb-i Sultanî ise İmparatorluğun yeni tesis ettiği kurumların en önemlilerinden biri ve "Batı'ya Açılan Pencere" konumundaydı. Osmanlı Batılılaşmasının ana destekçisi ülke konumundaki Fransa'nın akademik ve pedagojik desteğiyle kurulan bu okul zamanla ayakları yere daha sağlam basar hale gelmişti. Fransa'nın okul içindeki tesiri hiçbir zaman tam olarak sona ermese de, mektepte gittikçe Osmanlı kimliği daha baskın hale geldiği bir kuruma dönüşmüştü. Osmanlı coğrafyasının bazı dâhilinde benzer metotla bir-iki okul açıldıysa da 1869'daki Eğitim nizamnamesinde yer alan Sultanî mekteplerinin, ünik bir örneği olarak Galatasaray varlığını sürdürmüştü.

1908'de Meşrutiyetin ilanı ile beraber, bazıları nitelikli bazıları da eğitim müfredatı bakımından zayıf olan yeni sultanîler kurulmuş ama Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi İmparatorluğun eğitim sistemi içinde ayrıcalıklı yerini korumuştu. Ancak 1911'den itibaren aralıksız devam eden bir savaş dönemine girilmesi, İttihat Terakki'nin yönetim anlayışını sertleştirilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Alman nüfuzunun artması, Almanca'nın Fransızca'nın önüne geçmesiyle beraber Mekteb-i Sultanî'nin önemi azalmıştı. Bu dönemde mezun sayısı azaldığı gibi okulun eğitim niteliği de geriye doğru gitmişti.

Mondros Ateşkes Anlaşması ile beraber İstanbul'un önce fiilen sonra da resmen işgal edilmesiyle beraber, Fransızlar Mekteb-i Sultanî'yi bir Osmanlı kurumu olmaktan çıkararak, tamamen kendi kontrolleri altında bir okula dönüştürmek istemişlerdi. 1920-21 arasındaki süreçte Fransa'nın okul üzerindeki tesiri artmıştı. Dönemin müdürü Salih Arif Bey bir tür denge politikasını benimsemiş bir taraftan okulun Beyoğlu bölgesinde Türk Bayrağının dalgalandığı önemli bir merkez olarak varlığını sürdürmesini sağlamış öbür yandan Fransız işgal kuvvetlerinin bazı taleplerine cevap vermiştir.

İstiklal harbinin kazanılmasıyla dengeler bir kez daha değişmiş ve Ankara hükümeti, Fransa'nın okula üstündeki nüfuzunu kırmaya odaklanmıştır. Müdür-i Sânîlik olarak adlandırılan ve geleneksel olarak Fransız vatandaşı bir ismin üstlendiği ikinci müdürlük makamı

lağvedilmiştir. Fransa bu değişime tepki gösterse de bu değişimi engelleyecek bir güce sahip bulunmamaktaydı. Nitekim Cumhuriyetin ilanı ve Tevhid-i Tedrisat kanunun kabulü ile beraber, Fransa okulun yeni statüsünü ve bir Türk mektebi olduğunu kabul ederek, okula eğitimsel anlamda destek vermeye devam etmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları:

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

BOA, Babıali Evrak Odası (BEO)

Süreli ve Resmi Yayınlar:

Evening Mail Gazetesi.

Galatasaray Dergisi.

The Sphere Dergisi.

T.C. Başvekalet Neşriyat Müdürlüğü, Düstur Üçüncü Tertip, C: 5

Araştırma Eserleri:

Abdurrahman Şeref- Mehmed Ziya-İhsan (Sungu), Cemil, *Mekteb-i Sultanî 50. Yıl 1868-1918*, (haz). İzzeddin Çalışlar-Melih Şabanoğlu, İstanbul 2018.

Afyoncu, Erhan, "Katip" *DİA,* XXV.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi* , Ankara 2019.

Altın, Hamza, "1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1, Elazığ 2008.

Balcı, Ramazan, "Medreselerin Islahı Konusunda Sultan II. Abdülhamid'in Hazırlattığı Bir Lahiyanın Tahlili", *Tarih Okulu XII*, İstanbul 2012.

Baltacı, Cahid, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.

Çalışlar, İzzeddin, *Mektep*, İstanbul 2009.

Davies, Norman, *Avrupa Tarihi*, Ankara 2006.

Engin, Vahdettin, *Mektebî Sultanî- Galatasaray Kuruluş*, İstanbul 2018.

Engin,Vahdettin, *Mekteb-i Sultanî*, İstanbul 2003.

Ergin, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi,* III, İstanbul 1977.

Ertuğrul, Aslıhan, *Tanzimattan Cumhuriyet'e Eğitiminde Millileşmeye Yönelik Politika ve Uygulamaların İncelenmesi,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2018.

Gözcü, Alev, "Refet Paşa'nın İstanbul'a Girişi ve Tıbbiyelilerce Karşılanışı", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 34, Isparta 2015.

Guillon, *Textes Choisis et Commentes*, Paris 1912.

İsfendiyaroğlu Fethi, *Galata Sarayı Tarihi*, İstanbul 2018.

Keklik, Ebubekir, "Beyrut'ta Mekteb-i Sultanî Projesi: Medrese-i Sultanîye", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 10, Sayı: 2, Çankırı 2022.

Kelekyan, Diran, *Kamus-ı Fransevi*, İstanbul 1928.

Küçük, Cevdet, "II. Abdülhamid", *DİA*, I.

Sandıkçıoğlu, Muhittin, Turaç, Ferruhzat. Semenderoğlu, Vefa, *Mekteb-i Sultanî 100. Yıl 1868-1918,* İstanbul 2018.

Sarı, Nil, "Mekteb-i Tıbbiye", *DİA,* XXIX, İstanbul 2004.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988.

Ülman, Işıl, *Galatasaray Tıbbiyesi,* İstanbul 2017.

Yarar, Hülya, *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim,* Ankara 2000.

Yolacıcı, M. Emin, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Osmanlı,* V, Ankara 1999.

Web Kaynakları

Mehmet Yüce, https://www.istdergi.com/sehir/spor/kirik-bir-avrupa-hatirasi, Erişim 15/11/2023

EKLER
Ek-1

Sultan Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi'nin Mekteb-i Sultani'de Okuma Durumu

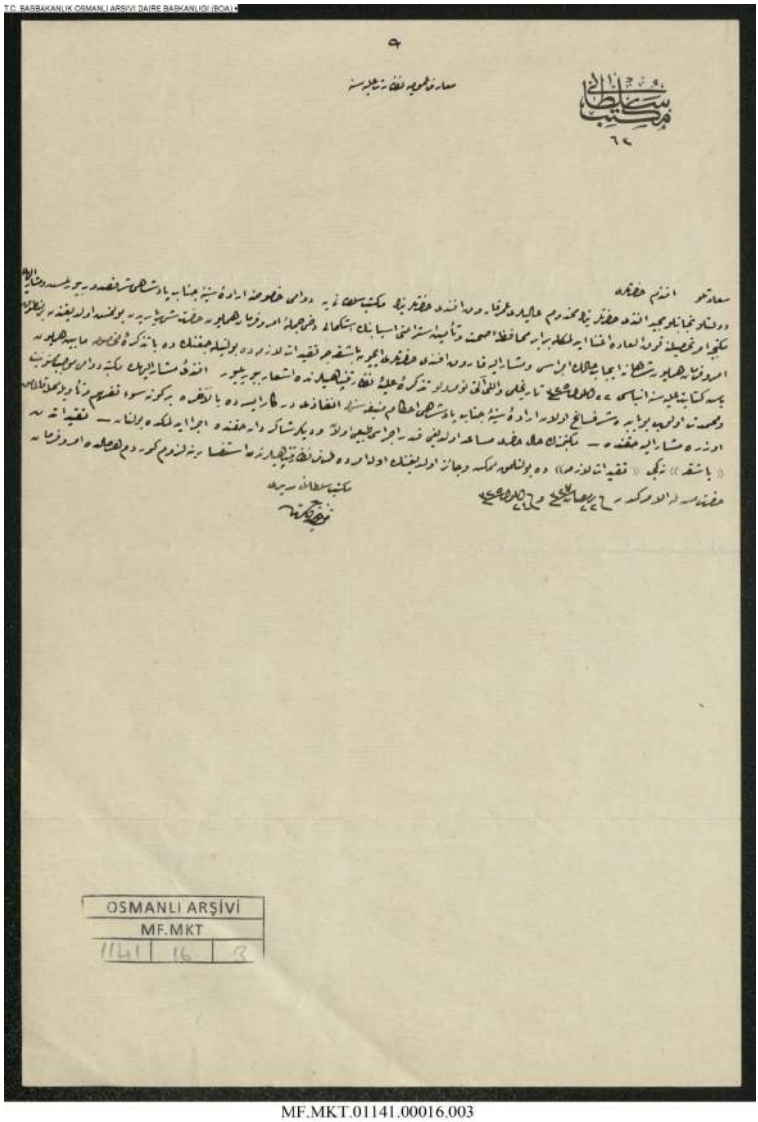
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA.)
OSMANLI ARŞİVİ
MF.MKT
11141 16 3

MF.MKT.01141.00016.003

Ek-2

Görevinden İstifa Eden Tevfik Fikret'in Yerine Salih Zeki Bey'in Mekteb-i Sultani Müdürü Olmasına Dair Belge

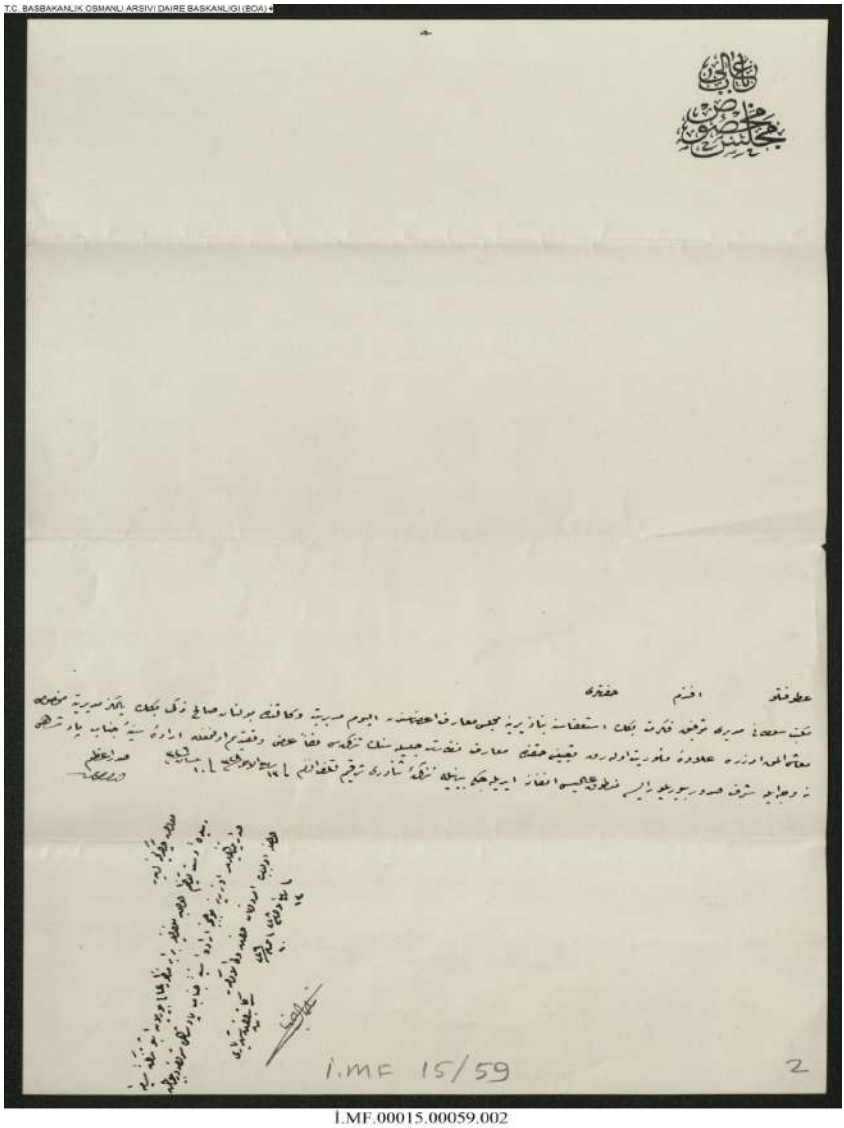

İ.MF.00015.00059.002

Ek-3

1337 Yılı Bütçesi İçin Galatasaray Sultanisi Ek Tahsisat Ayrılması Dair Maliye Nezareti Kararnamesi

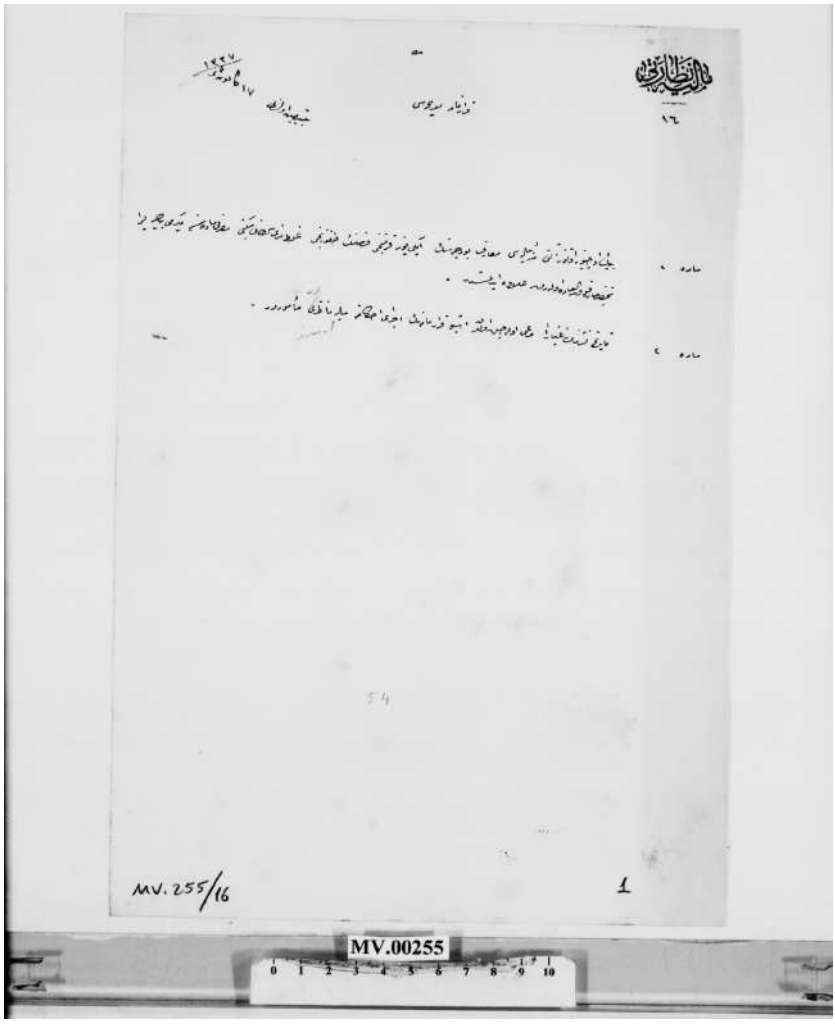

Ek-4

Jean Garoby'nin Hakkındaki İhraç İşlemine Yönelik Savunması

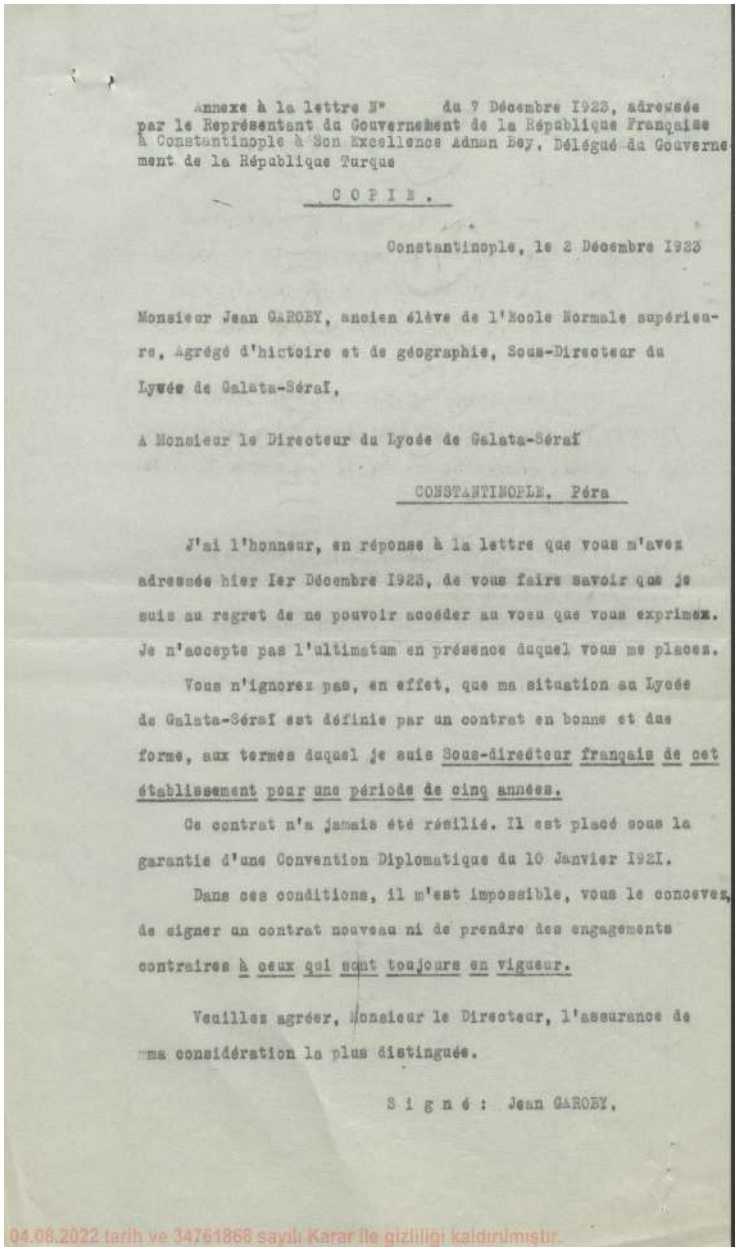

Annexe à la lettre N° du 7 Décembre 1923, adressée par le Représentant du Gouvernement de la République Française à Constantinople à Son Excellence Adnan Bey, Délégué du Gouvernement de la République Turque

COPIE.

Constantinople, le 2 Décembre 1923

Monsieur Jean GAROBY, ancien élève de l'Ecole Normale supérieure, Agrégé d'histoire et de géographie, Sous-Directeur du Lycée de Galata-Séraï,

A Monsieur le Directeur du Lycée de Galata-Séraï

CONSTANTINOPLE, Péra

J'ai l'honneur, en réponse à la lettre que vous m'avez adressée hier 1er Décembre 1923, de vous faire savoir que je suis au regret de ne pouvoir accéder au vœu que vous exprimez. Je n'accepte pas l'ultimatum en présence duquel vous me placez.

Vous n'ignorez pas, en effet, que ma situation au Lycée de Galata-Séraï est définie par un contrat en bonne et due forme, aux termes duquel je suis Sous-directeur français de cet établissement pour une période de cinq années.

Ce contrat n'a jamais été résilié. Il est placé sous la garantie d'une Convention Diplomatique du 10 Janvier 1921.

Dans ces conditions, il m'est impossible, vous le concevez, de signer un contrat nouveau ni de prendre des engagements contraires à ceux qui sont toujours en vigueur.

Veuillez agréer, Monsieur le Directeur, l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Signé : Jean GAROBY.

04.08.2022 tarih ve 34761868 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Ek-5

Fransa Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Dairesinin, Türkiye'nin Galatasaray'daki Fransız Öğretmenleri Görevden Almasından Duyduğu Rahatsızlığı Belirten Mektubun İlk Sayfası

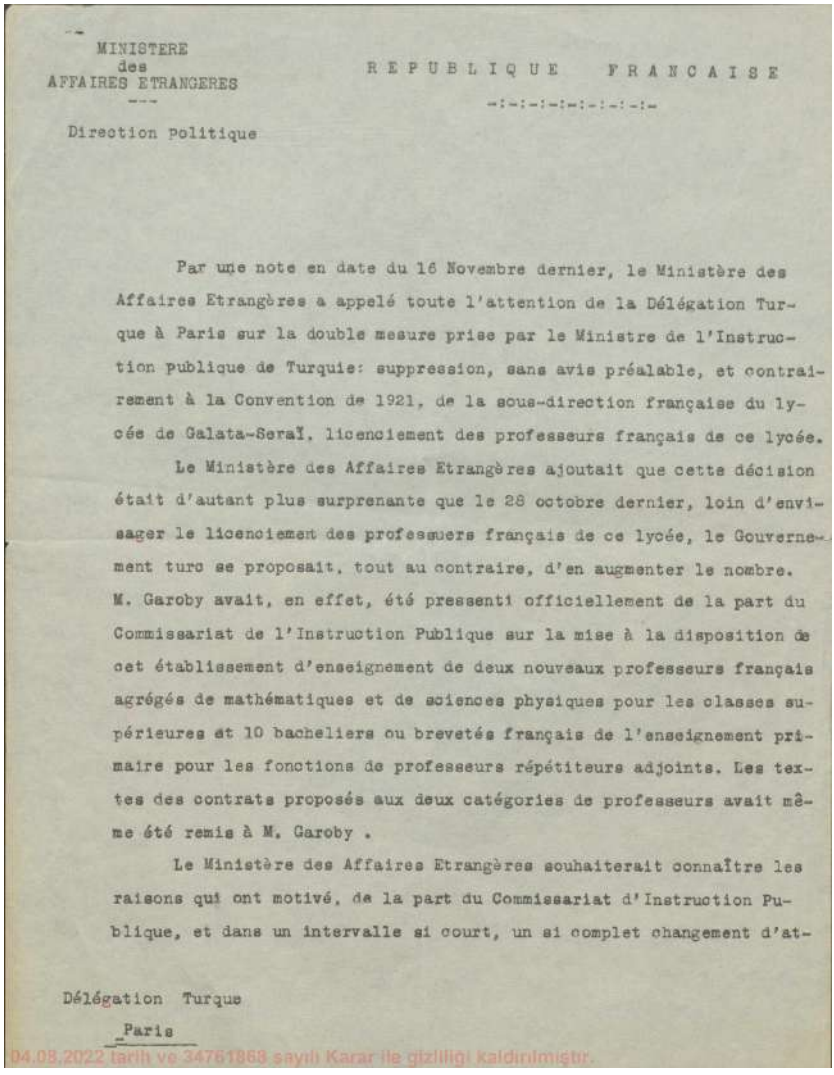

MINISTERE
des
AFFAIRES ETRANGERES

Direction Politique

REPUBLIQUE FRANCAISE

Par une note en date du 16 Novembre dernier, le Ministère des Affaires Etrangères a appelé toute l'attention de la Délégation Turque à Paris sur la double mesure prise par le Ministre de l'Instruction publique de Turquie: suppression, sans avis préalable, et contrairement à la Convention de 1921, de la sous-direction française du lycée de Galata-Seraï, licenciement des professeurs français de ce lycée.

Le Ministère des Affaires Etrangères ajoutait que cette décision était d'autant plus surprenante que le 28 octobre dernier, loin d'envisager le licenciement des professeurs français de ce lycée, le Gouvernement turc se proposait, tout au contraire, d'en augmenter le nombre. M. Garoby avait, en effet, été pressenti officiellement de la part du Commissariat de l'Instruction Publique sur la mise à la disposition de cet établissement d'enseignement de deux nouveaux professeurs français agrégés de mathématiques et de sciences physiques pour les classes supérieures et 10 bacheliers ou brevetés français de l'enseignement primaire pour les fonctions de professeurs répétiteurs adjoints. Les textes des contrats proposés aux deux catégories de professeurs avait même été remis à M. Garoby .

Le Ministère des Affaires Etrangères souhaiterait connaître les raisons qui ont motivé, de la part du Commissariat d'Instruction Publique, et dans un intervalle si court, un si complet changement d'at-

Délégation Turque
Paris

04.08.2022 tarih ve 34761863 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.